

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Woning Janssens in Antwerpen (Berchem)

monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Woning Janssens, Antwerpen (Berchem), Ruytenburgstraat 29
monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/11002/145.1

Sibylle De Sadeleer

27/03/2019

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	5
1.2.	Historisch overzicht	5
1.2.1.	Algemene architectuurhistorische context.....	5
1.2.2.	De woning Janssens	7
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	8
1.3.1.	Ruimtelijke context	8
1.3.2.	Exterieur	8
1.3.3.	Constructie.....	9
1.3.4.	Interieur	10
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	12
2.	Evaluerend gedeelte	12
2.1.	Léon Stynen - Biografie en oeuvre-waarderingsonderzoek en selectie	12
2.1.1.	Biografie en oeuvre	12
2.1.2.	Waarderingsonderzoek.....	14
2.2.	Erfgoedwaarden	15
2.3.	Motivering van het type bescherming.....	17
2.4.	Motivering van de afbakening van de bescherming	17
2.5.	Juridische toestand.....	17
2.5.1.	Onroerend Erfgoed:	17
2.5.2.	Ruimtelijke Ordening:	18
3.	Beheersvisie	18
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	18
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	18
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	18
4.	Bronnen	19
4.1.	Archieven	19
4.2.	Mondelinge en schriftelijke bronnen	19
4.3.	Literatuur	19
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	20
5.1.	Omgevingsplan	20
5.2.	Fotobijlage	20
5.3.	Documentatie	20

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Deze bescherming kadert in het in de beleidsbrief vooropgestelde thema "20ste-eeuwse architectuur in Antwerpen".

Sinds 2010 voert het Agentschap Onroerend Erfgoed een systematische herinventarisatie uit van het bouwkundig erfgoed van de stad Antwerpen. De grootste lacune in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, waarvan de eerste gebiedsdekkende campagne werd uitgevoerd tussen 1975 en 1989, is het bouwkundig erfgoed van de 20ste eeuw, en dan met name het interbellum (1919-1940) en de naoorlogse periode (1945-1980). De nieuwe thematische benadering van de inventarisatie ging bijgevolg uit naar het waardevolle bouwkundig erfgoed uit deze beide periodes. De herinventarisatie van de 19de-eeuwse gordel en de 20ste-eeuwse uitbreidingsgebieden van het district Antwerpen werd in juni 2017 afgerond. Ook werd de inventaris van de binnenstad aangevuld met de belangrijkste 20ste-eeuwse gebouwen. Hiermee is het project van de herinventarisatie van Antwerpen afgerond. De herinventarisatie van de districten Deurne, Merksem, Ekeren, Berendrecht-Zandvliet-Lillo, delen van Berchem en Wilrijk (met een groot aandeel van interbellumwoningbouw) is tevens volledig afgewerkt.

Op basis van de resultaten van het herinventarisatieproject en een overleg met de stedelijke dienst Monumentenzorg werd een 'longlist' van waardevol erfgoed binnen het vooropgestelde beleidsthema opgemaakt. Hieruit werd een selectie gemaakt van binnen de beleidstermijn uit te werken beschermingsvoorstellen. Rekening houdend met de in de inventaris geactualiseerde periodes van het interbellum en de naoorlogse periode lag in deze lijst ook de focus op deze tijdvakken.

De 'longlist' bevatte meerdere werken van Nachman Kaplansky en Léon Stynen. Om deze reden werd hun oeuvre geselecteerd voor een gedegen screening op beschermingswaardige werken. Nachman Kaplansky is één van de meest representatieve architecten van het modernisme tijdens het interbellum. Het feit dat Kaplansky quasi al zijn opdrachten gerealiseerd heeft in Antwerpen en deelgemeenten, liet toe om binnen het vooropgestelde thema een volledige evaluatie en representatieve selectie te maken. Bijzonder aan zijn oeuvre is dat het balanceert tussen diverse tendensen binnen het modernisme.

2018 is het jaar waarin het Vlaams Architectuurinstituut, het Architectuurarchief Vlaanderen, deSingel, de Provincie Antwerpen en de stad Antwerpen via tal van activiteiten ruime aandacht besteden aan het omvangrijke oeuvre van Léon Stynen dat zich zowel in de periode van het interbellum situeert als in de naoorlogse periode. Dit project werd als aanleiding gegrepen om zijn oeuvre onder de loep te nemen in functie van mogelijke beschermingen.

De groep naoorlogse gebouwen die in het verleden in de stad Antwerpen reeds als monument beschermd werden, is op enkele privé-woningen na hoofdzakelijk samengesteld uit markante openbare, onderwijs- of kantoorgebouwen. Om aan de lacune in het beschermd naoorlogs kerkelijk patrimonium tegemoet te komen worden in de huidige reeks beschermingsvoorstellen drie naoorlogse parochiekerken in Antwerpen opgenomen waarvan de erfgoedwaarde het lokale niveau overstijgt. Dit zijn de parochiekerk Sint-Anna ten Drieën op Linkeroever, de parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Altijd durende Bijstand in Deurne en de parochiekerk Heilige Pius X in Wilrijk.

Binnen de herinventarisatie en het waarderend onderzoek naar waardevolle winkelinterieurs in Vlaanderen werden in Antwerpen twee gaaf bewaarde winkelpanden uit het eerste kwart van de 20ste eeuw weerhouden als te beschermen evidenties. Dit zijn de juwelierszaak Ruys in art-nouveaustijl uit 1902 en de handschoenzaak "Ganterie Boon" in art-decostijl uit 1929.

Afhankelijk van de gestelde prioriteiten binnen de volgende beleidsperiode kan het waarden en beschermen van het 20ste-eeuwse erfgoed in Antwerpen al dan niet voortgezet worden.

1.1. Situering

De woning Janssens is gelegen in Berchem, district van de stad Antwerpen. Het wordt begrensd door de stad Mortsels en de Antwerpse districten Deurne, Borgerhout, Wilrijk en Antwerpen. De Ring rond Antwerpen en bepaalde spoorlijnen verdelen Berchem in verschillende wijken. Men onderscheidt er zogenaamd *Oud-Berchem*, binnen de Ring gelegen, waaronder een deel van de wijk Zurenborg, en zogenaamd *Nieuw Berchem*, gevormd door een aaneenschakeling van verschillende wijken, teruggaand op oude krijgsgronden en landgoederen zoals o.m. het Pulhof, het Rooi en de Veldekens, de Schom en de Molens, de Groenenhoek, Ruitenburg. De woning Janssens is gelegen in de wijk Ruitenburg, begrensd door de Troyentenhoflaan (ten noorden), de Grotesteenweg (ten oosten), de Niellonstraat (ten zuiden) en de Floraliënstraat (ten westen).

Deze bescherming als monument bevat geen cultuurgoederen.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. Algemene architectuurhistorische context

1.2.1.1. Architectuur tijdens het interbellum in Antwerpen¹

Het interbellum was een tijd van ingrijpende politieke, sociale en economische ontwikkelingen en luidde de modernisering van het dagelijkse leven en de gedaanteverwisseling van de omgeving in. De jaren 1920-1930 waren een complexe periode waarin traditie en vernieuwing elkaar voortdurend trachtten te overtreffen. Op het vlak van kunst en cultuur betekende dit een periode van heropleving en ongekende creativiteit. Ook de architectuur kwam in een stroomversnelling terecht. Tijdens het interbellum overheersten drie grote strekkingen in de Belgische architectuur: een levendig architectuurdebat woedde tussen de navolgers van de art deco, het modernisme en het traditionalisme. Net zoals de art déco en het traditionalisme omvatte het Nieuwe Bouwen of modernisme een veelheid aan vormen en tendensen. Het werd beïnvloed door radicale kunststromingen die overal in Europa waren ontstaan en die protesteerden tegen de traditionele vormen en technieken. De modernisten ontwikkelden een nieuw ideologisch geladen idioom, met gevolgen op formeel, constructief en functioneel vlak. Vele Belgische architecten gingen eerder pragmatisch om met de strikte beginselen van deze taal, slechts enkelen toonden zich voorstander van een radicale esthetiek. In België kwam dit modernistische gedachtegoed en de daaraan gekoppelde vormgeving moeilijk van de grond. Vanaf 1918 werd dit vooral geïntroduceerd door architecten en stedenbouwkundigen die tijdens de oorlog in het buitenland hadden verbleven. Vanaf de tweede helft van de jaren 1920, groeide de belangstelling voor het Nieuwe Bouwen. Steeds meer Belgische architecten traden toen tot de moderne beweging. Onder meer vaktijdschriften, nieuwe accenten in het architectuuronderwijs en architectuurwedstrijden droegen hiertoe bij.

Onder druk van de sterke bevolkingstoename en de grote woningnood ontwikkelden tijdens de jaren 1920-1930 steden en hun randgemeenten zich op spectaculaire wijze. Terwijl men de bestaande wijken volbouwde, kwamen in de stadsrand nieuwe verkavelingen tot stand en zette in de grensgemeenten de verstedelijking zich voorgoed door.

Na de Eerste Wereldoorlog breidde het Antwerps stadsgebied zich verder uit en werden er nieuwe woonzones gerealiseerd in o.m. het noordelijk stadsgedeelte met de wijk Luchtbal, het Kiel, rond het bestaande Nachtegalenpark met de aanleg van de residentiële Parkwijk en meer ten westen op de tentoonstellingsgronden na afloop van de wereldtentoonstelling van 1930. Tegelijkertijd palmde de stad uitgestrekte gebieden van de omliggende

¹ Behoudens anders aangegeven zijn de gegevens onder 1.2. hoofdzakelijk afkomstig uit: LAUREYS D., 2004: De architectuur in een stroomversnelling. Art deco, modernisme en traditionalisme in de provincie Antwerpen, in Bouwen in Beeld. De collectie van het architectuurarchief van de Provincie Antwerpen, Antwerpen, 85-129.

gemeenten in. Tussen 1903 en 1930 hechtte de stad Antwerpen delen van Merksem, Ekeren, Hoevenen, Hoboken, Berchem en Wilrijk officieel aan. Ook diverse luthoven en kasteeldomeinen in de randgemeenten sneuvelden door de verkavelingsdrang van grootgrondbezitters in samenwerking met speculatieve bouwmaatschappijen. Over het algemeen ging het hier om snelle operaties, met het oog op winst en zonder globaal concept. Zowel de open ruimtes als de percelen langs de uitvalswegen en de spoorwegen werden volgebouwd, met als resultaat een grote concentratie aan interbellumwoningen. De ontwikkeling van Berchem, Deurne en Wilrijk zijn in deze context exemplarisch.

In de nieuwe wijken in de rand van Antwerpen en in de grensgemeenten bleef de rij- en de driegevelwoning een groot deel van de architectuurproductie innemen en was de één- of meergezinswoning in een sobere art deco het meest voorkomende woningtype, meestal ontworpen door een reeks van zeer productieve, vooral plaatselijk gevraagde architecten. De vernieuwing beperkte zich meestal tot de voorgevel, de indeling van de woning bleef doorgaans conventioneel. Bij architecten als een Eduard Van Steenberghe, een Leon Stynen of een Jef Huygh reikte de inspiratie verder en betekende de art deco slechts een eerste fase in een stilistische evolutie naar het modernisme of ontwikkelde de art deco zich tot een eigenzinnige versie.

De grootste vernieuwing ging uit van de modernisten. Een van de eerste en meest modernistische woningen in Antwerpen was de atelierwoning van de kunstschilder René Guette, ontworpen in 1926-1927 door Le Corbusier, een bijzonder uitvoering van zijn theoretisch Citrohantype, aangepast aan de typisch Belgische perceelsvorm en de plaatselijke bouwvoorschriften. Le Corbusier 's begrippen als de "machine à habiter" en zijn "vijf punten van de nieuwe bouwkunst", werden een inspiratiebron voor de Antwerpse modernisten. Dankzij Le Corbusier speelde ook de scheepsbouw een rol in de architecturale vormgeving: de pakketbootstijl met o.m. eenvoudige volumes, afgeronde hoeken, patrijspooten, buisvormige metalen leuningen en vlaggenstokken werd een succes in de modernistische architectuurtaal. Het Corbusiaanse ideologisch geladen puristisch modernisme met onder meer de kenmerkende witte buitenbepleistering, een beton- en staalskelet en horizontale bandramen daarentegen werd in de Antwerpse contreien slechts door enkelen dogmatisch toegepast.

Zoals elders in Vlaamse steden, ontwikkelde het modernisme in Antwerpen zich vooral als een zakelijke baksteenarchitectuur. In dit gematigd baksteenmodernisme was de invloed uit Nederland, in het bijzonder van Dudoks zogenaamde "romantisch kubisme" groot. De realisaties kenmerkten zich door robuuste, elementaire bakstenen bouwvolumes voorzien van expressief baksteenmetselwerk en veelal asymmetrisch gearticuleerd door veelsoortige raampartijen. Voor de inwendige organisatie werd gezocht naar alternatieven voor de klassieke plattegrond. Het werk van o.m. Walter Vanden Broeck, Eduard Van Steenberghe en het latere werk van Leon Stynen toont dit op overtuigende wijze. Een belangrijke concentratie van modernistische woningen in Antwerpen situeerde zich in enkele nieuwe wijken zoals o.m. de zogenaamde "tentoonstellingswijk".

Ondanks de hervormingsdrang van de modernisten en de art deco bleven ook de neostijlen en het eclectisme zich handhaven. In sommige wijken zoals de Pullhofwijk en de Jan Van Rijswijklaan bleef dit traditionalisme het straatbeeld beheersen.

1.2.1.2. Interbellumarchitectuur in Berchem

Binnen het district Berchem is vooral zogenaamd "Nieuw Berchem" (zie 1.1. Situering) rijk aan architectuur uit de periode van het interbellum. Eéngesinswoningen en flatgebouwen, veelal naar ontwerp van bekende architecten, rezen er als paddestoelen uit de grond. Niet alleen de kwaliteit van de individuele ontwerpen, maar vooral de veelheid aan neostijlen, cottage, art deco en modernistische architectuur maakt wijken als de Schom en de Molens (Pulhof?), Ruitenburg en Groenenhoek interessant. De bebouwing van de Ruytenburgstraat, samen met andere omringende straten ca. 1923 geopend, is in deze context representatief.

Bekende vertegenwoordigers van de modernistische strekking die ook opdrachten ontwierpen op grondgebied Berchem zijn onder meer Nachman Kaplansky, Jos Ritzen, Paul Smekens, Léon Stynen, Emiel Van Averbek, Walter Van den Broeck, Gustaaf Van Meel, Edward Van Steenberg en John Van Zeeland. Hun woningen in nieuwe zakelijkheid brachten het Antwerps patrimonium op nationaal niveau. Ze introduceerden de functionele, ruimtelijk opgevatte woning, aan de buitenkant herkenbaar door een strakke geometrische vormgeving, aan de binnenkant door een praktische indeling en centrale circulatie. Stalen skeletten en/of betonconstructies vervingen de tot dan toe gebruikelijke baksteenbouw. Glaspartijen met stalen of houten schrijnwerk zorgden voor een optimale verlichting van het interieur en het dakterras werd populair. Het woongenot stond centraal en verdrong de prestigieuze decoratieve gevel van vroeger. Naargelang de strekking van de architect, de financiële overwegingen of de bouwkundige beperkingen werd geopteerd voor een afwerking met baksteen-metselwerk of een al dan niet gekleurde cementbereping. Meestal stonden deze woningen in schril contrast met de aangrenzende art-deco en cottagebebouwing.

1.2.2. De woning Janssens

Léon Stynen ontwierp deze "woning met garage en voorhofafsluiting" in 1936² voor de artsenfamilie Janssens. Het ontwerp dateert van 18/2/1936 en werd goedgekeurd op 20/2/1936. Een maand later vingen de werken aan. Het bouwplan toont een eengezinswoning met inwonend personeel.

Het huidig voorkomen en de huidige planindeling stemt sterk overeen met de oorspronkelijke situatie die op bepaalde punten afwijkt van de goedgekeurde ontwerpplannen. Dit blijkt vooral uit de achtergevel van de woning waar de tweede en derde verdieping qua geleding, oppervlakte en/of indeling anders uitgevoerd zijn: zo liggen de gevels van deze niveaus niet in dezelfde gevellijn als het gelijkvloers en de bel-etage, maar verspringen ze telkens in de diepte. Op de tweede verdieping werd de brede vensterpartij met deurvenster van de slaapkamer aan tuinzijde in spiegelbeeld uitgewerkt en kreeg de kamer in plaats van een klein cirkelvormig balkon een gevelbreed terras met buisleuning. De op het ontwerp voorziene meidenkamers op de derde verdieping aan tuinzijde werden niet uitgevoerd waardoor deze verdieping kleiner werd in oppervlakte. Van de op de plannen uitgetekende straatafsluiting rest enkel nog de boordsteen in blauwe hardsteen. Van een tuinaanleg is geen ontwerp bekend. De buitenbevoering met tegels vóór de woning die doorloopt naast en achter de woning alsook de stalen tuinpoort naast de woning zijn vermoedelijk van een recentere datum. Hoewel het goed bewaarde tuinpaviljoen dat het perceel achteraan afsluit nergens voorkomt op de plannen, kan op basis van het materiaalgebruik en de uitwerking aangenomen worden dat dit van bij het begin deel uitmaakte van het totaalconcept.

De buitenarchitectuur van de woning, inclusief schrijnwerk, de inwendige structuur, de planindeling en ook de interieuraankleding en -afwerking bleven gaaf bewaard. Archiefphoto's tonen dat een vlaggenstok de voorgevel sierde. Hiervan bleef het hechtingselement nog bewaard. Aan de achtergevel werden de tegelvloer alsook de buisleuning van het overdekt terras en de buitentrap vervangen. Binnen werd op de bel-etage het onderscheid tussen het office en de eigenlijke keuken weggewerkt tot één keukenruimte en werd op de bovenste verdieping de oorspronkelijke logeerkamer verruimd tot één vertrek door de badkamer ernaast te verwijderen. Dit is nog merkbaar in de van elkaar verschillende vloerbekleding (parket/planken vloer).

Andere ingrepen/aanpassingen bleven overwegend beperkt tot het vernieuwen of aanpassen van interieurelementen zoals onder meer de naar oud model gereconstrueerde groene tegelvloer in de inkomzone (type Winckelmans), de keukeninrichting (kasten,

² Stadsarchief Antwerpen, Bouwaanvragen, dossier 1275#3723.

aanrecht en vloer), de wandbetegeling en de lavabo van het wc op het gelijkvloers, de volledig nieuw ingerichte badkamer op de tweede verdieping en de vloer van de tweede badkamer op hetzelfde niveau.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. Ruimtelijke context

De voor bescherming voorgestelde woning Janssens is gelegen in zogenaamd "Nieuw Berchem", in de wijk Ruitenburg, begrensd door de Troyentenhoflaan (ten noorden), de Grotesteenweg (ten oosten), de Niellonstraat (ten zuiden) en de Floraliënstraat (ten westen). De gekasseide straat wordt gekenmerkt door een lintbebouwing met overwegend voortuintjes, teruggaand tot het eerste kwart van de 20ste eeuw, en qua bouwstijl variërend van gegroepede woningen aanleunend bij de cottigestijl, reeksen met neoclassicistische en neo-Lodewijk XVI-inslag, panden in een art-deco getinte architectuur tot enkele voorbeelden in nieuwe zakelijkheid.

1.3.2. Exterieur

De halfvrijstaande woning is opgetrokken in een zakelijk baksteenmodernisme en heeft een voortuin en een achtertuin met tuinpaviljoen.

Het blokvormig en op het perceel diep reikende volume telt vier bouwlagen onder een platte bedaking. De woning is opgevat als een bel-etagewoning waarbij de living op de eerste verdieping aan straatzijde vrij van de grond staat door middel van 'pilotis' (kolommen). Het zwevend effect van de bovenbouw wordt extra versterkt door de inspringende glazen inkompartij. Het vooraanzicht met strakke gevelopbouw kenmerkt zich door weloverwogen geplaatste vensterpartijen op de bovenverdiepingen die om de hoek doorlopen en opgedeeld zijn door vensterposten, en door een terugwijkende bovenste verdieping met quasi gevelbreed terras. Een haaks op de voorgevel geplaatste schoorsteen met opengewerkt bovenstuk bakent dit terras af van de buurwoning. Het terras heeft een vloer van betondallen. De vrijstaande zijgevel scheidt de mogelijkheid om licht binnen te brengen in de leef-, slaap-, bad- en nutsruimtes. Een boogvormige uitsprong in deze gevel vergroot de leefruimte op de bel-etage. De voor- en zijgevel eindigen op een door spuwers gemarkeerde dakrand van blauwe hardsteen. De achtergevel is dynamisch opgebouwd door de telkens in diepte verspringende bouwlagen, al dan niet afgelijnd door kroonlijsten, daklijsten of luifels. Vooral de bel-etage met keuken, tuinkamer en deels overdekt terras is sterk opengewerkt naar de tuin toe en staat hiermee rechtstreeks in verbinding via een buitentrap.

Eigen aan het baksteenmodernisme van Stynen is het blank gevelparement van een roomkleurige sileziesteen³ in halfsteensverband met kenmerkende Dudokvoeg (dieperliggende lintvoeg in combinatie met platvolle stootvoeg) op een plint van zwarte verglaasde stenen. Opvallend is het subtiele kleurverschil tussen het parement van de begane grond en dat van de bovenbouw. In de achtergevel kregen de muurdelen van de tuinkamer, inclusief de op de hoek cirkelvormig uitgewerkte bloembak, een buitenbezetting van zogenaamd 'snowcrete' in 'tête de nègre' (donkerbruin)⁴. Thans is de kleur van de

³ LE NOIR L. 2016-2017 : *Materialen en technieken in historische metselwerkconstructies tussen 1830 en 1945*, onuitgegeven masterproef, Gent, 34:" Ook in het bestek voor de Provinciaal Technische Scholen in Boom (1936-1930) komt een wit-grijze sileziesteen terug. Uit de kernboringen bleek dat deze baksteen een strengperssteen is met twee rijen van vijf perforaties... Wat 'silezie' juist betekent of inhoudt is onduidelijk. Silezië is een streek in Polen, waar in het begin van de 20ste eeuw een belangrijks baksteenproductie bestond. Het zou kunnen dat de gevelstenen ingevoerd werden uit deze streek of dat gevelstenen werden gemaakt met klei ingevoerd uit Silezië, al lijkt dit beide vrij exceptioneel. Naast de Provinciale Technische Scholen werden ook nog geperforeerde bakstenen teruggevonden in de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk in Oostende (1929), het gemeentehuis in Vorst (1934-1938) en de Fierensblokken in Antwerpen (938-1939). Het valt op dat deze bakstenen steeds als parementsteen werden gebruikt en zelden voorkomen in het kernmetselwerk, in tegenstelling tot de huidige bouwpraktijk...".

⁴ De meeste termen in verband met de gebruikte materialen en kleuren zijn afkomstig uit het bewaarde bestek: Architectuurarchief Vlaanderen, Inventarisarchief Léon Stynen, dossier 3.1.161, woning Janssens.

bezetting gedegradeerd tot een roosachtige kleur, vermoedelijk het gevolg van een chemische reactie tussen fijn stof en de kleurpigmenten. De 'pilotis' en de vensterposten van de grote vensterpartijen in voor- en zijgevel zijn bekleed met donkerbruine keramische tegels ('verglaasde plaquettes'). Alle deuren en ramen (rechthoekige vensterpartijen en patrijspoorten) van de buitengevels hebben nog origineel schrijnwerk van 'Moulmain' teak met elk hun specifiek openingssysteem, variërend van schuivend, opendraaiend, opvallend tot pivoterend, zie de legende op de bouwplannen. De schuifsystemen zijn van brons, het draai- en sluitwerk van wit metaal. Bepaalde vensters zijn voorzien van structuurglas. De deur- en vensterdorpels alsook de spuwars van de patrijspoorten zijn in blauwe hardsteen. Behalve de twee grote vensterpartijen in de voor- en zijgevel met houten rolluikkasten, hebben alle vensters een stenen rollaag of dito omlijsting. Vermeldenswaardig zijn de vensterpartijen in de voorgevel die bij opening deels kunnen weggeschoven worden in het belendende muurvlak en de kamerbrede vierdelige vensterpartijen van de tuinkamer waarvan dat naar de tuin toe door middel van een katrolsysteem volledig naar beneden kan zakken in het muurvlak. Zo kan de ruimte omgevormd worden tot een overdekt terras. Het andere venster van de tuinkamer in de zijgevel is vaststaand en ingevuld met structuurglas.

De voortuin wordt nog afgesloten door de bewaarde boordstenen (blauwe hardsteen) van de vroegere straatafsluiting. De door boordstenen gemarkeerde centrale oprit van flagstones leidt naar de overdekte inkomzone, thans verhard met een (vermoedelijk recentere) buitenbevoering die doorloopt in een pad naast en achter de woning. Een tegen een hekpijler geplaatste (vermoedelijk recentere) stalentuinpoot sluit dit pad van de straat af. De inkompartij en de traphal onderscheiden zich van de andere verdiepingen als een inspringende glazen wand met een cirkelvormige uitsprong op een plint van zwarte verglaasde steen met arduinen lekdrempel. Deze wand bestaat uit in houten kaders gevatte verticale stroken van gecanneleerd glas in staal met een geïntegreerde dubbele houten inkomdeur. De garage heeft een sectionaalpoort (volgens het bestek oorspronkelijk van 'masonite'platen wat duidt op platen van geperste houtvezels) met vermoedelijk nog het originele openingssysteem.

Tuinkamer en keuken geven uit op een deels overdekt terras ingericht met een eenvoudige buitenkeuken, voorzien van een betegeld aanrecht met twee houten inbouwkasten. Binnen de originele terrasboord werd een nieuwe terrasvloer gelegd. De buisleuning van het terras alsook de buitentrap zijn vernieuwd. Op de tweede verdieping heeft de slaapkamer een gevelbreed terras met bewaarde originele buisleuning die over de hoek doorloopt. Beide terrassen worden afgeschermd van de buurwoning door middel van een haakse muurpartij met verglaasde muurkappen.

Het tuinpaviljoen achteraan in de tuin is even breed als het perceel en opgetrokken in dezelfde roomkleurige sileziesteen in halfsteensverband met kenmerkende Dudokvoeg. De overdekte open constructie bestaat uit stenen pijlers onder een plat dak met houten dakrand en heeft een vloer van betontegels. Het dichtgebouwde rechter travee met patrijspoort wordt ingenomen door twee houten inbouwkasten. Het plafond is afgewerkt met houten plaatmateriaal.

Zowel de voor- en de achtertuin hebben een jonge, weinig noemenswaardige beplanting.

1.3.3. Constructie

De constructie van de woning bevat draagelementen van gewapend beton.

1.3.4. Interieur

Planindeling

De huidige indeling stemt sterk overeen met de oorspronkelijke situatie die op bepaalde punten afwijkt van de bouwplannen, zie 1.2.2. De plattegrond beantwoordt aan de typologie van de bel-etagewoning met inkom, garages en nutsruimtes op de begane grond, leefruimtes op de bel-etage, slaap- en logeervertrekken met badkamers op de eerste en tweede verdieping. Opvallend en vooruitstrevend in de planindeling is de functionele efficiënte schikking van de vertrekken, gericht op een optimale belichting en verluchting, en de dynamische circulatie. Cruciaal hierbij is de centrale inplanting van de cirkelvormige ruime traphal met slingertrap waarrond alle vertrekken logisch geschikt zijn en er quasi elk apart op uitkomen.

De inkomdeur geeft uit op een inkomportaal dat toegang verschaft tot de traphal die reikt tot en met de tweede verdieping. Naast de trap bevindt zich de vestiaire met een eerste toilet. Achter de vestiaire is vanuit een dienstgang, voorzien van een berging (voorheen tweede toilet), de garage bereikbaar en ook de berging/wasplaats die rechtstreeks toegang biedt tot de tuin. De bel-etage omvat één grote leefruimte ingericht met een zitplaats aan straatzijde en een eetplaats die aansluit op de tuinkamer. Naast de eetplaats bevindt zich de keuken. De tweede verdieping bevat zowel aan straat- als aan tuinzijde een gevelbrede slaapkamer met tussenbeide twee aparte badkamers, die elk in verbinding staan met de slaapkamer en/of de overloop. Naast de kamer aan straatzijde bevindt zich nog een berging. Op de bovenste verdieping geeft de overloop aan tuinzijde rechtstreeks uit op het plat dak van de tweede verdieping. Op deze verdieping bevinden zich een toilet (tegen de achtergevel) en drie vertrekken waaronder een kamer aan tuinzijde (voorheen zolder), bereikbaar via een zijgang met berging, een tweede kamer (voorheen kinderkamer) en een gevelbrede kamer (voorheen logeerkamer) aan straatzijde met terras.

De woning is onderkelderd. De kelder bestaat uit vier ruimtes onder de inkomzone en een kruipkelder.

Interieur

Algemeen. Het interieur is overwegend bepleisterd of (recent) behangen met een reliëfpatroon en beschilderd, in de meeste vertrekken afgewerkt met een eenvoudige kooflijst. Bepaalde sanitaire ruimtes en bergingen hebben nog de oorspronkelijke wandbetegeling met lichtgele 'glazuurstenen' wandtegels (Wasserbillig). In de inkomzone is de groene keramische tegelvloer (Winckelmans) een reconstructie van de oorspronkelijke vloer, in de tuinkamer bleef de oorspronkelijke tegelvloer bewaard, zo ook de parketvloeren in de leef- en slaapvertrekken en op de overloop. De parketvloer is een visgraatparket met donkere dubbele boord in Hongaarse eik (firma Lachapelle, Mortsel). De nutsruimtes (berging, garage,...) zijn voorzien van betondallen of eenvoudige (vernieuwde?) keramische tegels. Het binnenschrijnwerk, zoals de binnendeuren, de wandpanelen, de trapleuning, het vast meubilair gelijk de vestiairekast, de opbergkast (linnenkast) op de tweede verdieping en de kastwand op de overloop van de derde verdieping, is vervaardigd in licht Congolees limbahout. De binnendeuren zijn houten deuren met of zonder glaspanelen in een vlak deurkader, meestal nog met originele deurklink. De glaspanelen bestaan uit hetzelfde gecanneleerd glas als de inkompartij. Alle verdiepingen worden verwarmd met overwegend nog de originele radiatoren (firma Rupel uit Antwerpen of firma Cassart).

Kelder

De kelder is eenvoudig afgewerkt met geschilderde bakstenen muren op dito gecementeerde plint, een overwegend gecementeerde vloer en houten paneeldeuren met bovenlicht.

Begane grond

De inkomzone, bestaande uit achtereenvolgens het inkomportaal, de traphal, de vestiaire met toilet en de dienstgang naar berging en garage, vormt een gaaf ensemble omwille van de eenvormige aankleding met de naar oorspronkelijk model gereconstrueerde doorlopende vloer van groene, keramische tegels (Winckelmans) en het binnenschrijnwerk in Congolees limbahout⁵ voor de wandafwerking, de binnendeuren en/of de vestiairekast. Laatstgenoemde bestaat uit een open kapstok onder een afgerond luifeltje en een dito opbergmeubel met schuiven. De betegelde wand van de vestiaire met spiegel, lamp en lavabo alsook de dito wanden van het toilet zijn vernieuwd.

De traphal is cirkelvormig opgevat wat wordt doorgetrokken over alle niveaus. Op de begane grond krijgt de hal veel natuurlijk licht binnen via de glazen buitenmuur, op de bovenste verdieping via een lichtstraat in het plat dak. Conform de traphal is deze lichtstraat aan één zijde cirkelvormig en gevat in een houten kader met een zesledige verdeling, ingevuld met structuurglas en voorzien van een bolvormige verlichtingsarmatuur in melkglas. De trap is een elegante houten slingertrap met een trapleuning van genagelde, gesapte en geverniste panelen van limbahout van 0,6 cm dikte en met afgeronde greep. De eiken treden zijn bekleed met een vernieuwde traploper. In de berging aan tuinzijde is de patrijspoot aan de binnenzijde beveiligd met een stalen diefijzer, de beglaasde buitendeur met een stalen frame voorzien van een rastervormige draad.

De bel-etage

Bepalend voor de indeling van de grote leefruimte is de gebogen binnenmuur van de traphal die een subtiel onderscheid maakt tussen de zit- en eetplaats. Het houtwerk van de binnendeuren in limbahout, de vensterpartijen in 'Moulmain' teak alsook de eiken parketvloer met visgraatpatroon verlenen dit leefvertrek een warm karakter. De over de hoek doorgetrokken vensterpartij met dito venstertabletten in travertijn heeft aan straatzijde schuifvensters, aan de zijgevel pivoterende vensters. De schuifvensters kunnen gedeeltelijk horizontaal weggeschoven worden in de buitenmuur. Onder de venstertabletten bevinden zich de radiators.

Via een vierledige beglaasde wand met geïntegreerde dubbele deur staat de eetkamer in verbinding met de tuinkamer. De tuinkamer heeft een vloer van lichtgele keramische tegels met horizontale banden van gele en zwarte tegels. De vierledige vensterpartij aan tuinzijde kan door middel van een katrolsysteem naar beneden zakken in het muurvlak waardoor de ruimte een overdekt terras wordt. De chromen buisleuning dient voor afbakening van het terras.

De keuken heeft een vernieuwde inrichting (vloer, kasten), enkel de lichtstraat in het plafond bleef bewaard. De buitenmuur van de keuken, driedelig opengewerkt met een centraal deurvenster en zijvensters, geeft uit op het overdekt terras met bijkeuken. Het deurvenster heeft een klapvenster als bovenlicht.

Tweede verdieping

Zowel beide slaapkamers als de overloop hebben dezelfde eiken parketvloer met visgraatpatroon. In de kleinste badkamer aan straatzijde bleef de originele inrichting grotendeels bewaard met bad en een door een tegelwand afgeschermd toilet met inbouwkast. De wandtegels in geeltinten zijn origineel, de zwarte vloertegels zijn recent vernieuwd. Het badkamervenster heeft een terugwijkend bovenlicht met klapvenster. De tweede grotere badkamer werd volledig vernieuwd. Vermeldenswaardig is de berging met bewaarde gele wandbetegeling, gootsteen en opbergkast (linnenkast?) met verticale en horizontale opbergvakken.

Derde verdieping

Op deze verdieping is de overloop een warme en lichte ruimte, vooreerst door het veelvuldig gebruik van hout voor de trap, de vloer en de inbouwkasten en ook door de

⁵ JAENEN M. 2015: *Léon Stynen: interieurontwerpen tijdens de jaren 1930 in Antwerpen*, In: *M&L*, 34/2, 9.

lichtstraat alsook de buitendeur met glaspaneel waardoor het daglicht ruim binnenvalt. Zoals ook op de andere verdiepingen hebben de overloop en de zijgang naar de aan tuinzijde gelegen kamer de eiken parketvloer met visgraatpatroon. De kastenwand opgebouwd uit drie ingebouwde dubbele kasten met elk een bovenkast is van limbahout. Het toilet tegen de buitengevel heeft nog de oorspronkelijke gele wandbetegeling. In de gang naar de kamer achteraan bevindt zich een berging met een bewaarde gele wandbetegeling en een gootsteen. Bepaalde kamers zijn voorzien van vast tapijt. De kamer aan straatzijde heeft deels een parketvloer en deels een planken vloer wat verwijst naar de vroegere indeling in logeer- en badkamer.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 24 april 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevindt het gebouw zich overwegend in goede bouwfysische toestand. De laterale scheuren bovenaan in de voor- en achtergevel en de corrosievorming rond de kraallaten boven de vensters in dezelfde zone alsook het sporadisch optreden van corrosievorming van het gewapend beton zijn aandachtspunten en vergen verder onderzoek met mogelijk stabiliteits- en herstelwerken tot gevolg.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Léon Stynen - Biografie en oeuvre-waarderingsonderzoek en selectie

2.1.1. Biografie en oeuvre

Weinig Belgische architecten hebben een zo markant, omvangrijk en verscheiden oeuvre nagelaten als Léon Stynen. Hij was een belangrijk en gezaghebbend vertegenwoordiger van het modernisme in België. Zijn faam dankte hij niet alleen aan de kwaliteit van zijn oeuvre, maar ook aan zijn rol in het onderwijs en de organisatie van het architectenberoep. In 1977 zette hij een punt achter zijn carrière.

Stynen kreeg zijn opleiding aan de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten en het Hoger Instituut voor Schone Kunsten (1915-1922) en werkte drie jaar als stagiair bij Gerard De Ridder (1878-1958).

Hij begon zijn carrière met enkele wedstrijdontwerpen in Berlagiaanse stijl: een ontwerp voor een theater, waarmee hij de driejaarlijkse prijs van de Koninklijke Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen behaalde (1922), één voor een oorlogsmonument in Antwerpen (1922) en twee voor uitvoering bekroonde ontwerpen in Knokke: een oorlogsmonument (1921) en het casino (1925). Intussen verwezenlijkte hij cottages en art-deco-woningen zoals de woning Van Lommel in Borgerhout (1925), art-deco-winkelhuizen en -appartementengebouwen in Antwerpen, Knokke en Brussel, sommige in samenwerking met Victor Gorlé (1900-1966).

Tijdens zijn bezoek aan de Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes in Parijs in 1925 kwam hij onder de indruk van de paviljoenen van Le Corbusier, Mallet-Stevens en andere nieuwlichters. Hij verdiepte zich in de ideeën en de verwezenlijkingen van de avant-garde en wou die op zijn manier in de Belgische context realiseren. Dit blijkt een eerste maal uit een ontwerp voor een bungalow van 1926 en even later uit de woning Verstrepen in Boom (1927-1928) en de woning Wuyts in Brasschaat (1928), drie panden met een complexe volumetrie. Stynens wil tot rationele vereenvoudiging in de plattegronden komt hier tot uiting door de logische schikking van de vertrekken rond een centrale ruimte.

Met de uitgevoerde versie van het casino van Knokke (1928-1930), het niet-gerealiseerde wedstrijdontwerp voor de residentie van de gouverneur-generaal van Belgisch Kongo (1928), de gevel van de woning Neuhuys in Deurne (1928) en de woning Haudegand in

Brasschaat (niet verwezenlijkt, 1929) koos Stynen vastberaden voor het internationale modernisme. Een uitgepuurd functionalisme bereikte hij met zijn niet-uitgevoerd wedstrijdontwerp voor de zeevaartschool in Oostende (1930).

Deze ontwerpen stonden aan het begin van een lange rij opdrachten die Stynen in de jaren 1930 uitwerkte. Op de Antwerpse wereldtentoonstelling van 1930 realiseerde hij enkele in het oog vallende projecten, waaronder het paviljoen De Dekoratieve Kunsten, een sierlijk cluster van zuivere volumes met pakketbootallures, en het uitermate elementaire paviljoen De Beukelaer.

Met zijn wedstrijdontwerp voor de aanleg van de Antwerpse Linkeroever (1932), waarbij hij ook een nieuwe invulling van het Eilandje op de rechteroever voorzag, zette hij zijn eerste stappen op het vlak van de stedenbouw.

Voor de vele rijhuizen en villa's in Antwerpen en de Antwerpse Kempen putte hij royaal uit het jargon van het Nieuwe Bouwen. Patrijspoortramen, stalen borstweringen en scheepsladders zijn veelvuldig terug te vinden in het oeuvre van Stynen. Karakteristieke voorbeelden zijn de beschermde eigen woning in Antwerpen (1932), de woning Van Parys in Schoten (1933), de woning De Beukelaer in Brasschaat (1936), de woning Janssens in Berchem (1936-1937) en de zes eengezinswoningen op de Antwerpse Linkeroever (1939). Eenzelfde idioom bepaalt ook de vormgeving van zijn ander werk, zoals cinema's (bijvoorbeeld Rex in Antwerpen, 1934), casino's en appartementsgebouwen (bijvoorbeeld Résidence Bellevue aan de Koningin Elisabethlei, Résidence Britannia aan de Britselei en het duplex-appartementsgebouw van de Nationale Kas voor Bediendenpensioenen aan de Van Eycklei in Antwerpen uit respectievelijk 1933, 1935 en 1937). Hoogtepunten in deze periode waren de beschermde Residentie Elsdonck in Wilrijk, een appartementsgebouw van baksteen, staal, beton en glas in een gestroomlijnde vormgeving (1933-1934), en het modernistische eveneens beschermde rustoord Hof Ten Bos in Brasschaat (1937).

Op het einde van de jaren 1930 verrijkte Stynen zijn modernistische vormentaal met natuurlijke materialen. Zo wendde hij onder meer in de verdwenen woning Van Thillo in Ekeren (1937-1938) en in het casino van Chaudfontaine (1937-1940) een gevelbekleding in leisteen aan. Ook in de beschermde woning Douchar in Hasselt paste hij dit materiaal toe.

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal opdrachten voor Stynen nog toe, zodat versterking noodzakelijk werd. Verschillende architecten sloten zich in de loop der jaren bij het bureau aan, maar het is vooral samen met Paul De Meyer (1922-2011) dat Stynen zijn ontwerpbureau liet uitgroeien tot één van de belangrijkste spelers in het veld. In hun naoorlogs werk lag het accent op rationaliteit, rigoureuze maatvoering en zorg voor een bouwfysisch volmaakte uitvoering en afwerking.

In Antwerpen en Brussel richtten Stynen, De Meyer en hun medewerkers verschillende kantoorgebouwen en handelspanden op. In Oostende bouwden ze, als laureaat van een architectuurwedstrijd, het beschermde casino (1948-1953), waar ze het modernisme met klassieke elementen een mondaine allure trachtten te geven. Verschillende van hun moderne woningontwerpen werden niet uitgevoerd of aangepast in traditionele zin. Vanaf het midden van de jaren 1950 oriënteerden ze zich opnieuw expliciet op Le Corbusier, met onder meer het flatgebouw De Zonnewijzer in Antwerpen (1955-1957) en het sociaal huisvestingsproject Heuvelhof (Casablanca) in Kessel-Lo (1956).

een sociaal huisvestingsproject in Kessel-Lo (1956).

Hun latere werken, zoals de beschermde Sint-Ritakerk in Harelbeke (1961), het Koninklijk Muziekconservatorium annex kunstencentrum deSingel in Antwerpen (1959 en verder), de school en kinderkribbe in Sint-Gillis (1962 en verder) en de Riverside Tower in Antwerpen (1968-1971) zijn voorbeelden van een verfijnd brutalisme, bedoeld als eerbetoon aan Le Corbusier.

Van zijn droom om aan de Wezenberg een uitbreiding van Antwerpen te realiseren (1961), kon hij slechts een deel tot stand brengen, het Esso Motor Hotel (1969-1975).

Vanaf het einde van de jaren 1930 legde Stynen zich ook toe op het architectuuronderwijs. In 1939 werd hij aangesteld als leraar aan de Antwerpse Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Tussen 1946 en 1950 was hij directeur van de pas opgerichte School voor

Bouwkunst en Stedebouw. In 1950 werd hij benoemd tot directeur van La Cambre, waar hij tot 1964 ijverde voor een strikt rationele toepassing van de modernistische principes. Stynen was ook werkzaam in verschillende verenigingen voor architectuur en stedenbouw. In 1924 sloot hij zich aan bij de Koninklijke Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen (K.M.B.A.). Voor de Groep Antwerpen 1937/1938, een interdisciplinaire groep van kunstenaars en architecten die de integratie van de architectuur en de plastische en toegepaste kunsten bepleitte, creëerde hij enkele tentoonstellingsontwerpen. Na de Tweede Wereldoorlog zette Stynen zich ook in bij de Belgische afdeling van de Congrès Internationaux d'Architecture Moderne (CIAM), de Société Belge des Urbanistes et Architectes Modernistes (SBUAM) en de Hoge Raad van de Stedenbouw. Bij de oprichting van de Orde der Architecten in 1963 werd Stynen haar eerste nationale voorzitter, waarna hij vier jaar voorzitter was van haar Antwerpse provinciale raad.

In de plaquette uitgegeven ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag Léon Stynen / Architect formuleert Renaat Braem terecht: *"Indien iemand onder een gelukkig gesternte geboren is, is het wel hij, want hij kon zich, als beginnend architect richten tot de dunne laag beschaafde lieden, die onder de invloed der eerste pioniers wel voor een moderne architectuur gewonnen waren, maar daarom niet bereid konden worden gevonden voor spitse buitennissigheden. (...) [Hij] moest wel de architect worden van (...) [de] meer gefortuneerde burgerij, wier aspiraties hij het best benaderde"*.

2.1.2. Waarderingsonderzoek

In kader van het vooropgestelde thema "20ste eeuwse architectuur in Antwerpen" in de beleidsbrief Onroerend Erfgoed 2017-18, en van het "Stynenjaar 2018", georganiseerd door het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) en zijn erfgoedafdeling Architectuurarchief Vlaanderen ⁶, werd onder meer het oeuvre van de modernistische architect Léon Stynen (1899-1990) in Antwerpen geselecteerd voor verder waarderend onderzoek in functie van mogelijke bijkomende beschermingen.

Reeds beschermde gebouwen van zijn hand in Antwerpen zijn o.m. de Residentie Elsdonck, Prins Boudewijnlaan 308-326 (1931), de architectenwoning Léon Stynen en woning Verheyen, Camille Huysmanslaan 85-87 (1932-1933), en de vroegere BP-building, Jan Van Rijswijcklaan 162 (1959 e.v.). Deze selectie is echter niet voldoende representatief voor het omvangrijke oeuvre van de architect.

Bijgevolg werd een waarderend onderzoek opgestart waarbij het oeuvre van Léon Stynen in Antwerpen in zijn totaliteit gescreend werd met de vastgestelde Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed als vertrekpunt.

Deze screening resulteerde in een lijst van een 50-tal werken waaronder onder meer eengezinswoningen, woonwijken, nijverheidsgebouwen, appartementsgebouwen, bioscoopzalen, onderwijsinstellingen, kantoorgebouwen, handelscomplexen en villa's, te situeren tussen de jaren 1920-1980. Op basis van literaire en archivalische bronnen, collectieve en parate kennis binnen het agentschap, overleg met het VAi en uitgaande van de dertien erfgoedwaarden uit het Onroerenderfgoeddecreet en de selectiecriteria (zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde), werden uit deze lijst een 8-tal werken geselecteerd die op grond van de verworven gegevens binnen het vooropgestelde beleidsthema in aanmerking komen voor verder onderzoek in functie van een mogelijke bescherming.

Afhankelijk van het resultaat van de plaatsbezoeken waarbij naast de gevel, ook de actuele toestand van de inwendige structuur, de plattegrond en de interieuraankleding bepalend zullen zijn voor de eidevaluatie van de erfgoedwaarden, zullen deze panden/complexen al dan niet uitgewerkt worden tot een beschermingsdossier. Voor zover gekend worden deze gegevens in onderstaande lijst reeds weergegeven.

⁶ S.N., s.d.: *Tentoonstelling. Léon Stynen, architect* [online], <https://www.vai.be/nl/activiteit/tentoonstelling-leon-stynen-architect> (geraadpleegd op 11 september 2018).

Vroeg werk: van een traditionele/art deco-architectuur naar modernisme (jaren 1920)

- Woning Van Lommel, Joos Robijnslei 20, Antwerpen (Borgerhout)→ 1925
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11182>
Conclusie: niet beschermingswaardig wegens beperkte architecturale waarde van het geheel: aanpassingen in grondplan en gewijzigde interieuraankleding van bepaalde vertrekken.
- Woning Neuhuys, Cruyslei 62, Antwerpen (Deurne)→ 1928
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11262>
Conclusie: beschermingswaardig wegens hoge architecturale waarde van gaaf bewaarde modernistische voorgevel, planindeling en interieurelementen.

Werk jaren 1930: modernistisch/nieuwe zakelijkheid (jaren 1930)

- Residentie Britannia, Britselei 21, Antwerpen → 1935
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6585>
Conclusie: niet beschermingswaardig wegens beperkte architecturale waarde van het geheel: aanpassingen in de gemeenschappelijke delen en de bezochte appartementen. Tot bepaalde appartementen geen toegang verkregen.
- Woning Janssens, Ruytenburgstraat 29, Antwerpen (Berchem)→ 1936
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/11016>
Conclusie: beschermingswaardig wegens hoge architecturale waarde van het geheel: gaaf bewaard(e) exterieur, planindeling en interieuraankleding, inclusief een tuinpaviljoen.
- Appartementsgebouw, Van Eycklei 19, Antwerpen→ 1937-1938
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/215412>

Na-oorlogs modernisme: professionalisering en schaalvergroting (jaren 1940-1980)

- Handelscomplex Galler, Italiëlei 22-24, Antwerpen → 1941-1963
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/214878>
Toegang wordt geweigerd door huidige eigenaar.
- De Zonnewijzer, Mechelsesteenweg 247 , Antwerpen→ 1955-1956
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/7325>
Conclusie: beschermingswaardig wegens hoge architecturale waarde van het geheel: gaaf bewaard(e) exterieur, planindeling van gemeenschappelijke delen en structuur appartementen
- De Singel: klassenvleugel fase 1-2→ 1963-1988
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/6723>
Conclusie: hoge architecturale waarde maar vooroverleg nodig met betrokken eigenaars/bewoners in verband met mogelijke bescherming.

2.2. Erfgoedwaarden

Architecturale waarde:

De woning in de Ruytenburgstraat in Berchem, ontworpen in 1936 voor de artsenfamilie Janssens, is een gaaf bewaard voorbeeld van de kwaliteitsvolle interbellumarchitectuur in het voorstedelijk gebied van Antwerpen waarmee bekende architecten zoals Léon Stynen zich binnen de heersende traditiegetrouwe particuliere woningbouw wisten te onderscheiden.

Léon Stynen (1899-1990) was meer dan vijftig jaar beroepsmatig actief als architect, stedenbouwkundige, docent, schooldirecteur, onderwijshervormer, beleidsmedewerker en zelfs politicus. Hij realiseerde een omvangrijk en kwalitatief oeuvre waarvan het zwaartepunt in Antwerpen lag. In Antwerpen bleven zowel gebouwen uit zijn beginperiode als uit zijn latere oeuvre bewaard en hij realiseerde er een brede typologische waaier gaande van private woningen over appartementsgebouwen tot handelspannen, kantoren en cinema's. In de loop van de jaren 1920 evolueerde Stynen van een Berlagiaanse art

deco naar een zakelijke, moderne baksteenarchitectuur waarmee hij terecht tot het canon van het interbellummodernisme mag gerekend worden. Dat eigentijdse tijdschriften over kunst en architectuur, die sterk bijdroegen tot het uitdragen en promoten van de modernistische idealen in alle disciplines, de architectuur van vooral zijn grotere projecten loofden en plaatsten naast die van bekende tijdgenoten, getuigt van een eigentijdse waardering buiten de regionale grenzen. Cruciaal hierbij was zijn kennismaking met de Franse avant-garde tijdens de Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes (1925) in Parijs. Hij beschouwde dit als een eerste kennismaking met de moderne architectuur. Vooral aangetrokken door Le Corbusiers paviljoen "l'esprit nouveau", verdiepte hij zich in de ideeën en realisaties van het Nieuwe Bouwen en trachtte deze in de Belgische context te verwezenlijken.

De woning Janssens sluit aan bij het baksteenmodernisme dat Léon Stynen in diezelfde periode realiseert in de Tentoonstellingswijk. Als één van de vroegst werkzame en meest productieve architecten van de jonge Tentoonstellingswijk realiseert hij er in de jaren 1930 een zestiental burgerwoningen, die in vormgeving, materiaalgebruik en planvoering minder opvallende of vernieuwende varianten zijn op het ontwerp voor zijn eigen woning uit 1932-1933 aan de Camille Huysmanslaan. Gebonden aan bepaalde stedenbouwkundige voorschriften, betreft het hier voornamelijk rijwoningen met een stereotiep gevel- en planconcept dat aansluiting vond bij de doorgaans gematigde modernistische vormgeving in de Tentoonstellingswijk. Het geconcipeerde woningtype bestond meestal uit drie bouwlagen onder plat dak met een bakstenen gevelparement en een gelijkvloerse verdieping in blauwe hardsteen. Het gebruik van een sileziesteen met Dudok-voeg komt vaak terug. Rechthoekige vensterpartijen, al dan niet met betegelde vensterposten, wisselen af met patrijspoorten en de voordeur valt op door fraai metalen ijzerwerk. Ook het ruimteconcept is grotendeels op hetzelfde grondplan gebaseerd: het gelijkvloers met een woonprogramma, bestaande uit een woonkamer aan straatzijde, eetplaats aan tuinzijde, met links of rechts hiervan de keuken. De twee bovenverdiepingen met slaapkamers en badkamer waren voorbehouden voor het rusten.

Hoewel de woning Janssens sterk aansluit bij dit gevel- en planconcept, worden hier bepaalde modernistische principes verder doorgedreven. Een welstellende bouwheer en andere stedenbouwkundige voorschriften hebben hier wellicht toe bijgedragen.

De woning, opgevat als een strak blokvormig volume, deels op 'pilotis', uitgewerkt met een beglaasde inkom, diverse terrassen, een vernieuwende planindeling, een fraaie interieurafwerking met enkele vernuftige details en met een ingerichte buitenruimte, mag beschouwd worden als een eerder bijzonder en uitzonderlijk gaaf bewaard architecturaal geheel uit Stynens modernistische interbellumperiode in het Antwerpse. De voortuin met centrale oprit en de achtertuin met paviljoen maken inherent deel uit van het totaalconcept.

De opdracht voor een halfvrijstaande woning van vier bouwlagen hoog liet Stynen toe om meer te experimenteren met de verworvenheden van het Nieuwe Bouwen. In plaats van een verschil te maken in materiaalgebruik om het gelijkvloers van de bovenbouw te onderscheiden, maakt Stynen hier gebruik van 'pilotis'. De combinatie met een quasi transparante 'entrée' in de vorm van een terugwijkende glazen inkompartij versterkt nog het zwevend effect van de bovenbouw. Ook in deze opdracht blijft Stynen trouw aan het bakstenen gevelparement van sileziesteen met een beperkt gebruik van blauwe hardsteen en geeft hij de buitengevels een strak, horizontaliserend karakter door de typische Dudokvoeg, de rechthoekige grote vensterpartijen die over de hoek doorlopen met doorgetrokken lekdrempels, de rollagen, gevelbrede terrassen en de verspringende gevellijnen, afgelijnd door dakranden, luifels en/of kroonlijsten. De betegelde 'pilotis' en vensterposten zorgen dan weer voor verticale accenten. De (dak)terrassen met buisleuning, cirkelvormige uitsprongen, de -inmiddels verwijderde- vlaggenstok en de patrijspoorten zijn zuiver modernistische elementen die verwijzen naar de pakketbootesthetiek.

De plattegrond beantwoordt aan de typologie van de bel-etagewoning met inkom, garages en nutsruimtes op de begane grond, leefruimtes op de bel-etage, slaap- en logeervertrekken met badkamers op de tweede en derde verdieping. Opvallend en vooruitstrevend in de planindeling is de functionele efficiënte schikking van de vertrekken, gericht op een optimale belichting en verluchting, en de dynamische circulatie. Cruciaal hierbij is de centrale inplanting van de cirkelvormige ruime traphal met slingertrap waarrond alle vertrekken logisch geschikt zijn en er elk apart op uitkomen.

Net zoals in zijn eigen woning paste Stynen ook hier het modernistisch gegeven toe van één grote open leefruimte op de bel-etage met ineenvloeiende eet- en zitplaats waar alle gezinsleden samen konden vertoeven.

Bepalend in het interieur is de ensemblewaarde door het uitdrukkelijk aanwezige houtwerk dat opvalt door zijn kwaliteit, ambachtelijkheid en maatwerk en dat aan de ruimtes een bijzonder warm karakter verleent. Behalve de eiken visgraatparket en het vensterschrijnwerk in 'Moulmain' teak, is vooral het binnenschrijnwerk in gevernist Congolees limbahout opmerkelijk. Vermeldenswaardig in deze context zijn de slingertrap met een sierlijke leuning van limbahout, de binnendeuren met originele greep en het tevens door Stynen ontworpen vast meubilair zoals onder meer de vestiairekast, de opbergkast (linnenkast) op de tweede verdieping, en de kastwand op de overloop van de derde verdieping.

Zoals vele modernisten had Stynen ook veel aandacht voor de buitenruimte en beoogde hij een wisselwerking tussen interieur en exterieur. Vooral de bel-etage is sterk opengewerkt naar de tuin toe en staat hiermee rechtstreeks in verbinding via een buitentrap. Hij richtte het overdekt terras in met een buitenkeuken 'avant la lettre'. De tuinkamer heeft grote vensterpartijen waarvan die aan de tuinzijde verticaal in de buitenmuur kan weggeschoven worden waardoor de kamer een soort van overdekt terras wordt. Achteraan in de tuin voorzag Stynen een ruim overdekt paviljoen,

2.3. Motivering van het type bescherming

De woning Janssens wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

De erfgoedwaarden hebben zowel betrekking op het exterieur als het interieur. Het behoud van de buitenarchitectuur en het interieur met bewaarde planindeling en interieurelementen vereist een bescherming als monument.

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Het volledige perceel met woning, voortuin en achtertuin met tuinpaviljoen wordt in de bescherming opgenomen.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed:

- Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.
- Het onroerend goed is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID:11016).

2.5.2. Ruimtelijke Ordening:

- De woning is volgens het gewestplan gelegen in woongebied.
- De woning ligt binnen de afbakening 'grootstedelijk gebied Antwerpen' (gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan, goedgekeurd op 19/06/2009)

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

4.1. Archieven

Stadsarchief Antwerpen, Bouwaanvragen, dossier 1275#3723.

Architectuurarchief Vlaanderen, Inventarisarchief Léon Stynen, dossier 3.1.161, woning Janssens, plannen en detailtekeningen.

4.2. Mondelinge en schriftelijke bronnen

Mondelinge informatie verkregen van de huidige eigenaar op het plaatsbezoek van 24 april 2018.

4.3. Literatuur

S.N., 2018: *Architect Léon Stynen en zijn tijdgenoten*. Tentoonstellingsgids Vlaams Architectuurinstituut i.s.m. Delen Private Bank en FIBAC, Antwerpen.

AVERMAETE T., BERTELS I., DE CAIGNY S., DECROOS B., FLORE F., GOSSEYE J., GRAFE C., LAUREYS D., NOTTEBOOM B., TRITSMANS B., VAN DE VOORDE S., VAN HERCK K., VAN IMPE E., VERPOEST L. & VOET C. 2018: *Léon Stynen. A Life of Architecture 1899-1990*, Antwerpen.

BEKAERT G. 1990: *Léon Stynen, Een architect*, Antwerpen, 1899-1990, Antwerpen.

BONTRIDDER A. 1979: *Gevecht met de rede, Léon Stynen, Leven en werk*, Antwerpen.

BRAEM R., VAN LOOY L.T. & KEMPS F. e.a. 1965, *Leon Stynen. Architect*, s.l.

DAELMAN E., DONCKERS G. & MICHELSSEN I. e.a. 2018: *Stynen en omgeving. Open monumentendag. Programma Antwerpen*, Antwerpen.

DAELMAN E., JANSEN D. & AERTS R., e.a. 2017: *Open Monumentendag. Programma Antwerpen*, Antwerpen.

JAENEN M., 2015: *Léon Stynen: interieurontwerpen tijdens de jaren 1930 in Antwerpen*, In: *M&L*, 34/2, 4-19.

LAUREYS D. 2004: *Léon Stynen (1899-1990)* in: LAUREYS, D. (red.), *Bouwen in beeld: de collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen*, Turnhout, 262-271.

LE NOIR L. 2016-2017: *Materialen en technieken in historische metselwerkconstructies tussen 1830 en 1945*, onuitgegeven masterproef, Gent.

STRAUVEN F. e.a. 2008: Modernisme. *Van het zwart huis tot de boekentoren. De Standaard architectuurbibliotheek. 1000 jaar architectuur in België, 4*, Tielt.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.